

УДК 322.122

О. Є. Денисов,
докторант, Університет економіки та права "КРОК", м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО БАЗИСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

O. Denysov,
doctoral, "KROK" University, Kiev

CONCEPTUAL BASIS OF THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Стаття покликана дослідити існуючі підходи для вирішення проблеми формування методологічного базису забезпечення економічної безпеки галузі, що стосується як фрагментарності теоретичних та методичних напрацювань та не сформованості наукового бачення, так і відсутності систематизації та системності теоретичних та емпіричних досліджень. Економічна безпека галузі як предмет наукового дослідження потребує формування науково-методичного базису її забезпечення, а відповідні наукові, концептуальні, методологічні положення знаходять своє тактичне втілення у методах дослідження, формуванні та застосуванні відповідних наукових підходів. Ефективність системи економічної безпеки певної галузі чи сектору економіки може бути досліджено та проаналізовано в процесі порівняння темпів підвищення інтегрального показника економічної безпеки та приросту обсягів витрат на її забезпечення.

This article aims to investigate existing approaches to solve the problem of forming a methodological basis for ensuring the economic security of the industry, which concerns both the theoretical and methodological developments fragmentation, the absence of a scientific vision, and the lack of systematization and systematic theoretical and empirical research. Economic security of the industry as a subject of scientific research requires the formation of a scientific and methodological basis for its provision, and relevant scientific, conceptual, methodological provisions find their tactical implementation in the methods of research, the formation and application of appropriate scientific approaches. The effectiveness of an economic security system in a particular industry or sector of the economy can be explored and analyzed in the process of comparing the pace of the integral index of economic security increase and the cost of its provision increase.

---

*Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, держава, галузь, глобалізація.
Key words: economic security, national security, state, industry, globalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відповідно до наукових джерел, методом є спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільно-

го життя, сукупність прийомів чи операцій практичного та теоретичного освоєння дійсності, що підпорядковані вирішенню конкретного завдання [1]. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або

як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Методологія уособлює теорію методів дослідження та створення концепції. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку та операції із фактичним матеріалом [2]. Оскільки методом є шлях, спосіб пізнання та досягнення поставленої мети та завдань, метою та завданням методології економічної безпеки галузі є визначення сукупності прийомів та способів наукового пізнання та дослідження економічної безпеки галузі як системи, її сутності та процесів забезпечення.

Відповідно до загальної методології проведення наукових досліджень [1; 2] методологія дослідження економічної безпеки галузі виконує наступні функції:

- визначає способи наукового пізнання та отримання наукових знань що відкривають процеси та явища економічної безпеки галузі;

- визначає шлях досягнення науково-дослідницької мети;

- поповнює інформаційну, теоретично-емпіричну наукову базу;

- забезпечує комплексність та всебічність отримання інформації про явища та процеси в дослідженні економічної безпеки галузі;

- забезпечує поповнення та систематизацію наукової термінології із економічної безпеки галузі;

- створює логічно-аналітичний та емпіричний інструментарій наукового дослідження через адаптацію, удосконалення та застосування в дослідженні економічної безпеки галузі та її забезпечення існуючих наукових підходів, методів і методик розробки нових моделей та інструментів наукового дослідження.

Загальними науковими принципами дослідження є системний, функціональний, термінологічний, історичний, когнітивний (пізнавальний), моделювання та інші принципи. Методикою наукового, теоретичного та емпіричного дослідження забезпечення економічної безпеки галузі є сукупність окремих методів прийомів та її поєднання, комбінування та система правил їх застосування відповідно до наукової сутності кожного методу, що можуть бути використаними у проведенні концептуального та емпіричного дослідження економічної безпеки галузі, аналізу та оцінки стану та рівня економічної безпеки галузі, формування та напрацювання напрямів забезпечення економічної безпеки галузі.

Поняття базису [3] в сучасній економічній термінології є сукупністю відносин виробничого характеру, що в свою чергу складають певну економічну структуру — основу підприємства, економіки, держави, суспільства. Взаємодія в рамках формування певного базису будується на системних засадах, оскільки як і система, базис являє собою сукупність елементів що взаємодіють. Відповідно до цього підприємства та їх взаємодія виступають базисом галузі, а галузева структура та її розвиток є базисом економіки держави. Тому, на нашу думку, формування науково-методичного базису забезпечення економічної безпеки галузі в умовах глобалізації має будуватися на основі системного, структурного та комплексного підходів із дослідженням як окремих елементів так і взаємозв'язків між ними.

Вважаємо, що відповідно до існуючої методології економічних досліджень, вивчення концептуальних засад, формування науково-методичного базису та опрацювання методологічних основ дослідження економічної безпеки галузі доцільно здійснювати за такими напрямками:

- вивчення наукових праць, що досліджують економічну безпеку на всіх її рівнях;

- вивчення та аналіз наукових праць присвячених дослідженню економічної безпеки галузі та її забезпеченню;

- узагальнення ідей науковців із даної проблематики;

- визначення невирішеної раніше частини проблеми;

- опрацювання та адаптація провідних наукових методів та підходів;

- формування науково-методичного базису економічної безпеки галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика визначення поняття економічної безпеки та вплив глобалізації були і залишаються об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких такі як В.Алькема, В. Терехов, В. Грушко, О. Захаров, Л. Шемаєва, Н. Юрків, В. Паньков, Л. Абалкін, В. Тамбовцев, В. Савін, В. Богомол, Г. Козаченко, М. Єрмошенко Г. Пастернак-Таранущенко та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблематики економічної безпеки галузі, огляд та вивчення існуючих наукових напрацювань та запропонованих методів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання економічної безпеки галузі як невід'ємної частини економічної безпеки держави знайшли висвітлення у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців як один з основних рівнів у структурі економічної безпеки (національної, регіональної (галузевої), безпеки підприємства та безпеки людини. Так найчастіше у наукових працях економічна безпека галузі ототожнюється із економічною безпекою регіону що не є доцільним та коректним оскільки мова йде про два абсолютно різні предмети дослідження. Проблематика методології формування та забезпечення економічної безпеки галузі досліджувалася у працях Л.А. Горошкової [4; 5]. Так, зазначимо, що в моделі економічної безпеки галузі національного господарства цього автора можна виокремити такі основні детермінанти, як параметри факторів виробництва та інфраструктуру, що включають матеріальні та нематеріальні активи необхідні для ефективного функціонування галузей, а саме: робочу силу, засоби виробництва та капітал у грошовій формі, а також підприємницькі здібності, інформаційні ресурси та знання.

Досліджуючи праці Л.І. Горошкової, можна констатувати виокремлення науковцем важливості таких факторів виробництва як володіння людськими, фізичними, інформаційними та грошовими ресурсами та інфраструктурою, що характеризується наявністю транспортної системи, зв'язком, банківським обслуговуванням та іншими факторами притаманними тій чи іншій галузі, рівень безпеки за даною методологією залежить від наявності факторів та ефективності їх використання, що визначається застосованою технологією. На нашу думку, наступним важливим фактором даної методології є ієрархія факторів основними серед яких є природно-ресурсні фактори, кліматичні умови, географічне положення, некваліфіковані кадри та розвинені фактори такі як інфраструктура обміну інформацією, висококваліфіковані кадри установ, що займаються інноваційними розробками. Вага основних чи розвинених факторів залежить від спеціалізації галузі, так для добувних галузей металургії, сільського господарства провідними є основні фактори, для високотехнологічних галузей головними є розвинені фактори. Найбільшим рівнем без-

пеки у працях А.І. Горошкової визначено такий, що відповідає наявності всіх перелічених факторів їх динаміки розвитку та вдосконалення. Наступним рівнем є процес створення факторів. Із цієї точки зору безпека має включати механізми їх освоєння та вдосконалення, також у цій методології виділено фактори нестачі, невідповідності окремих факторів оскільки у разі їх нестачі (невідповідні умови) неможливо дотриматися безпеки виробництва, відповідно це є загрозою виробництва, що пропонується ліквідувати активним залученням у виробництво інноваційного процесу. Другою детермінантою за цією методологією є умови та параметри попиту на продукцію галузі. Ця детермінанта враховує фактори функціонування галузі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, основними її характеристиками є структура попиту, обсяги та тенденції його зростання. Структура внутрішнього і зовнішнього попиту визначається наявністю сегментів та їх величиною, а рівень безпеки у цьому випадку залежить від ефективності виробництва — чим вона вище тим вище рівень економічної безпеки галузі. Значимо, що за цією методологією існує можливість впливу на структуру попиту за рахунок державного регулювання, водночас на зовнішньому ринку вирішальним фактором є зміна кон'юнктури ринку. Наступним факторами цієї детермінанти є обсяг попиту та тенденції його зростання а через реалізацію ефекту масштабу відбувається стимулювання процесів інвестування. Так, на думку автора, підвищення рівня економічної безпеки галузі відбуваються за рахунок динаміки зростання попиту що знижує рівень інвестиційних ризиків та збільшує обсяги капіталовкладень у розвиток галузі. Згідно з даною методологією, третьою детермінантою є технологічно споріднені галузі — оскільки їх наявність є важливим фактором економічної безпеки так як вони забезпечують галузь ефективними факторами виробництва. Четвертою детермінантою є стратегія, структура та конкурентна ситуація на ринку, при цьому рівень безпеки галузі залежить від ефективності обраної стратегії. При формуванні галузевої стратегії науковцем враховувалася структура власності, особливості корпоративного управління та наявний ринок капіталів, що безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки та конкурентна ситуація на внутрішньому ринку. Така система детермінант економічної безпеки галузі доповнювалася такими чинниками, як випадкові події, що можуть вплинути в тій чи в іншій мірі на економічну безпеку галузі. Важливими, із точки зору такої методології, є роль уряду (державне регулювання), урядова політика підтримки галузей (Дж. Кейнса), врегулювання господарчого механізму (П. Самуельсона), впровадження конкурентної політики та індустріальної державної промислової політики (К. Макконел, С. Брю, В. Стельмах) та галузевої політики (В. Точіліна, В. Венгер), а також корпоративне регулювання як важливий елемент системи регулювання економіки та її галузей. При цьому вагомим елементом корпоративного управління є створення та поширення кластерів як взаємопов'язаних компаній, які діють у певній сфері, що надає додаткові можливості впливу на процеси та стимули для подальшого розвитку галузей.

На нашу думку, сформульована та запропонована за методологією А.А. Горошкової [6] галузева політика, є важливим інструментом підвищення рівня економічної безпеки галузей національного господарства, оскільки включає розроблене автором системне поєднання трьох типів політики — регулювання, конкурентної та галузевої, при цьому динамічний характер взаємодії детермінант економічної безпеки галузей підтримує необхідний рівень економічної безпеки та підвищує його. Підвищення рівня економічної безпеки галузі може бути досягнуте за умови розвитку та вдосконалення детермінант економічної безпеки та механізмів їх розвитку, до яких

відносять: створення факторів виробництва; вплив на структуру та величину попиту; розвиток забезпечувальних та технологічно споріднених галузей; вплив на конкурентну ситуацію на ринку. Варто зазначити, що у цій методології підвищення рівня економічної безпеки галузі досягається за умови розширення та вдосконалення її детермінант та взаємозв'язку між ними.

Аналізуючи праці зазначеного автора, зазначимо, що для розрахунку рівня економічної безпеки галузі науковцем розроблено та запропоновано методіку аналізу таких часових рядів, відповідно до якої змінні впливають на значення результуючого показника через деякий період часу — лаг. Причинами виникнення лагів є політичні, інституційні, соціально-економічні процеси та наслідки їх дії. Для обґрунтування лагів згідно з такою методикою пропонується використовувати взаємну кореляційну функцію, яка характеризує щільність зв'язку елементів динамічних рядів значень залежної результуючої y_t та пояснювальної $x_{t-\tau}$ змінних, що зсунуті один відносно одного на часовий лаг. Коефіцієнт взаємної кореляції визначається за формулою (1)

$$r_{\tau} = \frac{(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t x_{t-\tau} - \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau}}{\sqrt{[(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t^2 - (\sum_{t=1}^{n-\tau} y_t)^2][(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau}^2 - (\sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau})^2]}} \quad (1).$$

Графік кореляційної функції $r^{(\tau)}$ (r) називають корелограмою. Коефіцієнт кореляції змінюється від -1 до 1, відповідно до цього найбільший за модулем показник визначає зрушення або часовий лаг. Така модель застосовувалася для проведення дослідження із розподіленням лагом для взаємозв'язку певних груп галузей.

На нашу думку, вагомим здобутком такої методології є те, що в дослідженнях економічної безпеки вперше було визначено, сформульовано та описано поняття економічної безпеки галузі та процесів її забезпечення. Запропоновано та впроваджено системний підхід до вивчення та розробки запропонованої методології.

Вважаємо, що до недоліків даної методології можна віднести недостатню комплексність та фактичну відсутність врахування факторів зовнішнього економічного впливу, не сформованість механізму забезпечення економічної безпеки галузі та його складових. Тобто основними недоліками методології є застосування в умовах обмеженої кількості галузей спрямованих на внутрішній ринок та протидія чинникам внутрішнього середовища, та те що вона не враховує фактори зовнішньоекономічної діяльності галузі тієї чи іншої країни на світовому економічному ринку.

Т.Г. Васильців [7] у працях із економічної безпеки підприємництва та І.П. Отенко, Г.А. Іваненко, Д.К. Воронкова у формуванні методичного підходу до оцінювання економічної безпеки регіону та галузі [8] запропонували підхід заснований на тому, що розвиток окремих галузей та регіонів країни є нерівномірним, що унеможлиблює формування ефективної системи економічної безпеки країни відповідно до цього необхідним є здійснення ранжування регіонів країни та визначення тих, що мають критично низький рівень економічної безпеки, розробка та впровадження необхідних заходів, що є пріоритетними в умовах обмеженості ресурсів, проведення оцінки ефективності впроваджених заходів з підвищення рівня економічної безпеки підприємництва для регіонів з критичним рівнем економічної безпеки та провадження моніторингу рівня економічної безпеки [7].

Так, на думку Т.Г. Васильціва, галузі в економіці держави ризують за специфікою своєї діяльності, соці-

ально-економічної ролі та рівнем економічної безпеки. Відповідно до цього необхідним є забезпечення економічної безпеки бізнесу в галузево-секторальному аспекті із визначенням ефективності заходів суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва та органів державного управління.

Для цього Т.Г. Васильців пропонує застосовувати коефіцієнт забезпечення економічної безпеки галузі (сектора економіки) (КЕ_j), що є співвідношенням корисного ефекту функціонування підприємств галузі та витрат чи недоотриманих вигод, що виникли внаслідок реалізації небезпек та загроз та низького рівня економічної безпеки підприємництва відповідної галузі (формула 2)

$$КЕ_j = \frac{[ВВП \times Ч_j \times (РПП_j + РПС) + ФОП_j + СВ_j]}{[ВВП \times Ч_j \times (1 - РЕБП_j)]} \quad (2),$$

де ВВП — обсяг валового внутрішнього продукту, грн;

Ч_j — коефіцієнт питомої ваги j-ї галузі у ВВП;

РПП_j — коефіцієнт рівня загального оподаткування підприємств j-ї галузі;

РПС — коефіцієнт рівня соціального оподаткування оплати праці;

ФОП_j — загальний обсяг витрат на оплату праці та матеріальне стимулювання підприємств j-ї галузі, грн;

СВ_j — вартісна форма соціальної ролі підприємств j-ї галузі, грн;

РЕБП_j — коефіцієнт рівня системних ризиків підприємницької діяльності у j-й галузі; РЕБП_j = [0-1].

Застосування цієї методики потребує врахування загроз та небезпек підприємств галузі, соціальної ролі галузі на рівні певного регіону та питомої ваги податків та зборів, що надходять до місцевих бюджетів.

Оцінка рівня економічної безпеки підприємств галузі за цією методикою може бути зведена до розрахунку економічного ефекту внаслідок порівняння витрат та недотриманих вигод з прибутком та економічними та соціальними вигодами від підприємницької діяльності:

$$E_j = V_j - Z_j \quad (3),$$

де E_j — ефективність політики зміцнення економічної безпеки галузі, грн;

V_j — вартісне вираження загальної соціальної та економічної ролі підприємств галузі, грн;

Z_j — втрачений корисний ефект — сума витрат які необхідно понести для здійснення заходів із забезпечення безпеки та нівелювання вад економіко-правового середовища підприємництва, грн.

Із метою адекватної та повної оцінки ефективності зусиль підприємств галузі із забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємств галузі за даною методикою пропонується розрахунок інтегрального індексу зміни рівня економічної безпеки як середньо геометричного з індексів окремих показників (формула 4)

$$I_m = \sqrt[n]{(im_1 + im_2 + \dots + im_n)/n} \quad (4),$$

де I_m — інтегральний індекс зміни стану рівня економічної безпеки галузі;

im₁, im₂, ... im_n — індекси, що відображають відношення зміни окремих показників економічної безпеки підприємництва галузі у звітному році порівняно з базовим;

n — кількість показників, що аналізуються.

Варто зазначити, що таку методику науковцем пропонується використовувати для розрахунку інтегральних індексів економічної безпеки макроекономічних показників розвитку підприємництва певних галузей та регіонів.

ВИСНОВКИ

Висновок про ефективність системи економічної безпеки певної галузі чи сектора економіки може бути

зроблено в процесі порівняння темпів підвищення інтегрального показника економічної безпеки та приросту обсягів витрат на її забезпечення.

Дослідивши наявні науково-методичні напрацювання із економічної безпеки галузі, можна зробити висновки про недостатню повноту та комплексність досліджень зі цього питання та необхідність формування методичних основ економічної безпеки галузі в умовах глобалізації.

Література:

1. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. — Львів: Світ, 2001. — 416 с.
2. Базилевич В. Метафізика економіки / В. Базилевич, В. Ільїн. — К.: Знання, 2007 — 718 с.
3. Корецький Б. М. Діагностика економічної безпеки суб'єктів господарювання в транзитивній економіці // Наукові записки Тернопільського національного економічного університету. — 2006. — № 15. — С. 74—77.
4. Горошкова Л.А. Аналіз детермінант економічної безпеки галузей національного господарства // Л.А. Горошкова // Экономический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов. — 2012. — № 19-1. — С. 87—96.
5. Горошкова Л. А. Вплив факторів економічної безпеки на синхронізацію циклів розвитку чорної металургії / Л.А. Горошкова // Вісник СумДУ. Сер. "Економіка". — 2012. — Вип. 2. — С. 147—154.
6. Горошкова Л.А. Економічна циклічність розвитку металургійної та забезпечуючої галузей / Л.А. Горошкова // Економічний вісник університету. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. — 2011. — Вип. 17/2. — С. 47—54.
7. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. — Львів: Арал, 2008. — 384 с.
8. Економічна безпека підприємства / І.П. Отенко, Г.А. Іваненко, Д.К. Воронкову. — Х.: вид. ХНЕУ, 2012. — 420 с.

References:

1. Mochernij, S.V. (2001), Metodologija ekonomichnogo doslidzhennja [Methodology of economic research], Svit, L'viv, Ukraine.
2. Bazilevich, V. and Il'in, V. (2007), Metafizika ekonomiki [Metaphysics of the economy], Znannja, Kyiv, Ukraine.
3. Korets'kyj, B. M. (2006), "Economic safety diagnostics of economic entities in a transitive economy", Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 15, pp. 74—77.
4. Horoshkova, L.A. (2012), "An analysis of economic security determinants of the national economy sectors", Ekonomichnyj visnyk Pereiaslav-Khmel'nyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. H. Skovorody, vol. 19-1, pp. 87—96.
5. Horoshkova, L.A. (2012), "Economic safety factors' influence on cycles synchronization of ferrous metallurgy development", Visnyk SumDU. Seriiia "Ekonomika", vol. 2, pp. 147—154.
6. Horoshkova, L.A. (2011), "Economic cycles of metallurgical and supply industries development", Ekonomichnyj visnyk Pereiaslav-Khmel'nyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im.H.Skovorody, vol. 17/2, pp. 47—54.
7. Vasyl'tsiv, T.H. (2008), Ekonomichna bezpeka pidprijemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia: Monohrafiia [Economic Security of Ukrainian Entrepreneurship: Strategy and Mechanisms for Strengthening: Monograph], Aral, L'viv, Ukraine.
8. Otenko, I.P. Ivanenko, H.A. and Voronkoviu, D.K. Ekonomichna bezpeka pidprijemstva [Economic security of the enterprise], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2017 р.